

-Hukuk Metodolojisi: Yasama, hukukun uygulanması (yorum, boşluklar, çatışkılar, usa vurma)

-Bilim Kuramı ve Dogmatik Hukukun Metodolojisi

-Hukukun İdeolojik Unsurlarının İncelenmesi: Yasama, yargı ve hukuk dogmatikinde rol oynayan açık ya da örtülü değer ve ideolojiler.

Hukuk Genel Kuramı, hukukun biçimsel (formel) bir kuramıdır. Hukuk öğretisi hukuk normlarını inceler. Örneğin Anayasa Hukuku anayasa normlarını, Medeni Hukuk medeni hukuk normlarını, Ticaret Hukuku ticaret hukuku normlarını inceler. Yani dogmatik hukuk dallarının konusu kendi alanlarını oluşturan normların içeriğidir. Buna karşılık Hukuk Genel Kuramı hukuk normunun içeriğini değil; yapısını, yani, biçimini inceler. Bu nedenle Hukuk Genel Kuramı hukuku kendi normatif yapısı içinde, yani bu yapının hizmet ettiği değerlerden, bu yapının içeriğini oluşturan insan davranışlarından ve asıl önemlisi bu yapıyı ele almaya yönelik mesleki alışkanlıklardan bağımsız olarak ele alır.

Bir diğer anlatımla, Hukuk Genel Kuramı normun norm olarak yapısı, konulması, işleyişi, uygulanması, ortadan kalkışıyla ilgili sorunları incelerken; hukuk öğretisi, bu normun içeriğinde kurallaştırılan beşeri davranışı

belirler, sınıflandırır, sistemleştirir. Hukuk Genel Kuramının bilimsel programı bu yönüyle pozitif hukukun bilimini inşa etmeye koyulmuş sayılabilir.

Böylece doğal hukuk geleneği dışında kalan⁹ pozitivist ve gerçekçi hukuk felsefelerinin hukuku niteliyle sorunsal olarak belirledikleri konular ile Hukuk Genel Kuramının araştırma programı –düzey ayrımları saklı kalmak koşuluyla- tematik bir benzerlik sunmaktadır. Bu durumun, pozitivist ve gerçekçi felsefeleri Hukuk Genel Kuramının çalışma programı bakımından bir tür Hukuk Bilimi Felsefesi olmaya; giderek hukuk felsefesini bir bilim felsefesi kimliğine büründürmeye yöneltmesi, Hukuk Felsefesi-Hukuk Genel Kuramı ilişkilerini problematik kılmaktadır.

7.

Buradan yola çıkarak, müfredatında Hukuk Felsefesine yer verebilen Hukuk Fakülteleri bakımından böyle bir dersi –isterse Hukuk Başlangıcı adı ile olsun- önceleyen bir Hukuk Genel Kuramı bilgisinin, hukuka ilişkin felsefi çözümler için gerekli dil probleminin bir kısmını çözmüş olacağından, Hukuk Felsefesi öğrenimini hedeflerine daha kolay ilerleteceği yargısına varılabilir.

Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisinin Stratejik Önemi: Pozitif Hukukun İdeal Hukuka Yöneliminde Sorunlar

Şebnem ÖZKAN^(*)

"Sosyolojiden soyutlanmış dogmatik boştur, dogmatikten soyutlanmış sosyoloji kördür".

Tarihsel süreçte sosyal bilimler, pozitif bilimlere göre geç varlık göstermişlerdir. Varlıklarını ortaya koyma noktasında, bilim olarak tanınan dallar bazı ortak paydaları paylaştıkları içindir ki varlıkları öncesinde benimsenen kimi ölçütlere uyma konusunda titiz bir uyum çabası içinde olmuşlardır. Bu noktada nicelik ya da ölçülebilir olma yönündeki doğa bilimlerine özgü standartların ya da en azından kategoriye ilişkin benzer standartlar oluşturma çabasının sosyal bilim öncülerini yoğun olarak uğraştırdığı ifade edilebilir. Sosyal bilimlerin kurucularının aynı zamanda, ilgili oldukları alanları netleştirmek üzere yakın bilim dallarından ayrıldıkları sınırları belirleme çabaları da göstermeleri gerekmiştir. Sosyolojinin kurucularından E. Durkheim'in, sosyolojik yöntemin kurallarını belirlerken ifade ettiği, "Bir sosyal olayın nedeni, bir başka sosyal olaydır" ilkesi, böyle bir çabadan hareketle ortaya konmuştur. Şu halde buradan, doğal bir olayın, örneğin depremin, sosyal sonuçlarının olamayacağı yönünde bir çıkarıma gidilmesi doğru olmayacaktır. Çünkü ilkenin gerekçesinin, sosyoloğun dikkatini, sosyal bir olayı etkileyen pek çok olay arasında özellikle

sosyal olanlara yöneltmesini sağlamak olduğu ifade edilebilir. Yine örneğin antropolojinin doğuşunda bazı antropologlar, psikoloji alanına özgü sayılan kavramsal oluşumlarla ilgilendikleri düşünüldüğü için olumsuz eleştiriler almışlardır. Bununla birlikte, M. Mead, R. Benedict gibi öncü antropologlar alan çalışmalarında, kültür -kişilik ilişkisi yönünde önemli saptamalarda, dolayısıyla antropolojiye önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Tarihsel süreçte bilim alanında geçerli soruların alanı giderek genişlemektedir. "Bu genişleme, fen bilimleri alanında daha çok teknolojik donanım ile ilgilidir. Örneğin mikroskopun icadı, mikrop, bakteri ve diğer tek hücreli canlıları, kurgu olmaktan çıkartıp araştırılabilir varlıklara dönüştürmüştür. Sosyal bilimlerde ise araştırma alanının sis perdesinden kurtulup görünebilir kılınması, değerler alanında değişimleri ve göreliliğini nesnellikini sağlanabilmesini gerektirmiştir"⁽¹⁾. Günümüz bilim anlayışında bilimler arası işbirliğinin önemi, üzerinde görüş birliği sağlanmış bir konudur. Diğer alanlar gibi araştırma konusu olarak hukuk da çok farklı bilim dallarında farklı açılardan sorgulanabilir. Ancak bunlar

(9) Bu vurgudan doğal hukukçu felsefelerin Hukuk Genel Kuramını gereksiz kıldığı imasının amaçlanmadığı özellikle belirtilmelidir.

(*) Yard.Doç.Dr. ADÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

(1) Kantorowicz'den aktaran Stempel, 1996: 23.

(2) Özkan, 2007: 912.

arasında üç perspektif, hukukun değerlendirilmesi konusunda özel bir önem taşımaktadır. Hukukun, hukuk dogmatik çizgisinde gözden geçirilmesinin, diğerlerine göre çok daha fazla üzerinde durulan bir alan olduğu belirtilebilir. Bir başka değerlendirme açısı, hukuk felsefesi, bir başka deyişle hukukun felsefe alanında sorgulanmasıdır. "Felsefe ve bilim öz olarak birbirinden ayrı alanlardır. Diğer taraftan felsefe, genel tartışmalarını dayandırmak üzere kimi zaman bilimsel verileri işlerken, bilim değerleri belirleme noktasında bakışlarını felsefeye çevirir"³. Bu açıdan gerekli sorgulamalar yapılmadığında, temel amacın kaybedilmesi riski bulunmaktadır. İlgili bilim alanı, ciddi çelişkilere sahne olabilir. Bilim araştırma nesnesine yönelme açısından 'olanla', 'olanın hangi etkenlerle ve nasıl olup bittiğiyle' ilgiliyse de; en önemlisi, genel amacı yönünden 'olması gereken' yönelimlidir. Antropolojinin başlangıç döneminde "ona ilk ilgi ve çaba, 1899-1902 Güney Afrika Savaşı sırasında, İngiliz Kralliyet Antropoloji Enstitüsü tarafından gösterildi... İngilizler, Hollandalılar ve Belçikalılar, yönetimleri altındaki sömürgelere, 'danışman antropologlar' gönderdiler... Bir yandan, ilginç aile, akrabalık, sosyal yapı araştırmaları yapıldı ve yayımlandı; öte yandan, bazı antropologlar, sömürge yönetiminin "gizli ajanları" gibi kullanılmak istendi"⁴.

Tarihsel süreçte, insanın insan olarak tanımlanmaya başladığı (*homo erectus*) Alt-Paleolitik Dönem'den itibaren

barın kuralları ve hukukun var olduğu bilinmektedir. Belli bir dönem hukuku, içinde doğduğu toplumsal koşullar değerlendirildiğinde netlik kazanır, mesruiyet zemini, gerekçeleri anlaşılabilir. Tarihsel süreçte farklı dönem ve toplum koşullarındaki varlık biçimlerinde, hukuk kuralının 'cebir ile yaptırım gücü kazandırılmış olmak', 'devlet örgütüne uygulanmak' gibi bazı temel nitelikleri taşıdığı ifade edilebilir. Bununla birlikte ilgili ölçütler daha çok hukukun biçimsel yönü ile ilgilidir. Kültürel birikime koşul olarak hukuk anlayışı da evrim geçirmiştir. Bu evrim, ideal hukuk 'de lege ferenda' yönelimli olmuştur. Ancak tarihte kimi zaman bu gelişim çizgisinden uzaklaşmalar, geri dönüşler de söz konusudur. Bu konuda belki en çarpıcı örnek, Hitler Dönemi Almanya'sındaki bilinen, hukukun özüne tamamen aykırı uygulamaların da günün mevzuatına uygun olarak yürütülmesidir. Böylelikle pozitif hukukun kimi zaman 'gerçek hukuk' konumunda olmadığı açıkça ifade edilebilir. Gerçekte, 'hukukun özüne' ilişkin fikir kökleri ilköğretim düşünürlerine değin geriye götürülebilir. Bu noktada Aristoteles'in (M.Ö. 384-322) *nomos-devlet-varlığın varlık nedenleri* bağlantısı, önemli bir çıkış noktası oluşturmaktadır⁵. Buna karşın genel olarak farklı zaman ve topluluk-toplum hukuklarının, günümüz çağcıl değerlerine göre, 'gerçek hukuk' niteliği kazanması uzun zaman almıştır. 'Adil olan' kavramının ne'liği üzerinde, pek çok tartışma mümkündür. Ancak üzerinde uzlaşılması güç olmayan bir sap-

tama şu olabilir. "Adaletin talep ettiği şey, belirli bir istemdir; değişik ve değişken, ama belirli nitelikte olan düzenleri oluşturan bir koşullar düzenini sürekli gerçekleştirmeyi isteme. Bu belirli nitelikteki düzenler, yani mevcut gerçek durumlara göre insan haklarından türetilen ilkelerin belirlediği toplumsal-siyasal ilişki bütünlüklerinden oluşan düzenlerdir"⁶. Buradan hareketle "günümüz çağcıl demokratik toplumlarında hukukun üstünlüğünün vazgeçilmez bir ilke olarak korunması önemlidir. Bir ülkenin temel hukuk felsefesi, o ülkenin temel normu olan anayasasında ifadesini bulur..." Bu itibarla, temel norm (*Grundnorm*) olarak anayasasının temel prensiplerinin korunması; norm tasarılarının bu açıdan değerlendirilmesi, bir ülkenin çağcılığı, "tutarlılığı, uluslararası ilişkiler açısından kararlı bir konumda olabilmesi konularında hayati bir önem taşımaktadır"⁷.

Belli bir hukukun bazı öğelerinin onun 'gerçek kimliğine' aykırı kimi özellikler içerip içermediğinin saptanması, ancak değerler yönünden değerlendirilmesiyle, taşıdığı ya da gözden kaçırılması olası değerler önceliğinin sorgulanmasıyla ve hukuk felsefesi alanında mümkün olabilir. Bu koşulun gerçekleşebilmesinin ise doktrinde olduğu üzere, hukuk eğitimi ve uygulamalarında hukuk felsefesinin özel konumuna ilişkin bir farkındalığın sağlanmasıyla mümkün olacağı açıktır. Aksi takdirde öğrencinin hukuku mevzuattan ibaret algılama yönünde sakin-

calar söz konusu olabilir. Örneğin hukukun amaçlarından düzen sağlama⁸, bu çerçevede yeterince sorgulanmadığında, düzenin düzeninin nasıl sağlandığı öğrencilerce gözden kaçırılmaktadır. Bu nedenle düzenin adaleti gerçekleştirmek, eşitlik, özgürlük, güven sağlamak gibi hukukun temel değerlerinin gerçekleştirilmesi yönünde araçsal bir amaç olduğunun vurgulanmasında yarar vardır. Nitekim ülkemizde özellikle yakın dönemde hukuk kökenli yazarların, hukukun bu tür farklı yönlerine ilişkin önemli yayınları⁹ olduğuna tanık olunmaktadır. Söz konusu bilimsel doktrinin, ülkemizde ilgili çevrelerde 'ideal hukuka yönelim' açısından önemli bir farkındalık yaratmış olması beklenir. Bununla birlikte eğitim sürecinde konunun 'normal ölçülerdeki' öğrenciye de ulaşması konusunda gerekli tedbirlerin alınması gerekir. Şöyle ki: örneğin tıp alanında uzmanlık yapan bir öğrencinin, bronşiti çalıştı ama pnömöniye (zatürree) hiç bakmadım diyebilmesi ve rastlantısal olarak son genel sınavdan başarılı olup uzmanlığını almasının nedenli vahim sonuçlara neden olabileceği düşünülürse: hukukun temel değer ve ilkelerinin benimsenmesi yönünde sıkıntıları olan hukuk öğrencisinin gelecekteki uygulamalarının bir başka boyutta ancak vahim sonuçları olabileceği öngörüsü gerçekçilikten uzak bir değerlendirme olmayacaktır.

Hukukun değerlendirilmesinde önemli bir diğer perspektif, hukuk sosyolojisi perspektifidir. Hukuk felsefe

(3) İlgili konuda kapsamlı değerlendirmeler için bkz. Gürkan (1999) ve Can (2002a).

(4) Güvenç, 1974: 318.

(5) İlgili konuda kapsamlı değerlendirmeler için bkz. Gürkan (1999) ve Can (2002a).

(6) Kuçuradı, 1994: 32.

(7) Özkan, age: 65.

(8) Cahit Can kitabında bu konuyu ayrıntılı olarak tartışmıştır. Bkz. Can, age: 70.

(9) Örneğin, Mol, 2004; Can, 2002a, ve 2002b. Bu konuda ayrıntılı bir listeye Hukuk Felsefesi ve Sosyal Felsefe Topluluğu'nun internet sitesinden ulaşılabilir.

ve sosyolojisinin bazı ortak sorgulama alanları söz konusudur. Örneğin, "(erdemli) bir insanın karşılaşabileceği en ağır yaptırım sizce ne olabilir" tartışma alanının çıkış noktası, felsefidir. Soru zaman yönünden 'tarihsel süreçte' ve 'ne olmuştur' şeklinde eklemelerle genişletildiğinde öğrencilerin aklına gelenler Engizisyon Mahkemeleri kararları v.b. 'vasıflı' ceza uygulamalarıdır¹⁰. Eş zamanlı bir tespitte bulunmaları istendiğinde ise, tahmin edileceği üzere, yanıtlarda cürümlere ilişkin hukuki yaptırımlar ifade edilmektedir. Bu durumda, ilgili yaptırımın hukuk alanında olmadığına dikkat çekilerek; tartışma, bireysel etik alanında sürdürülebilir. Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* roman karakteri Raskolnikov v.b. klasik karakterler çerçevesinde tartışılması, konunun zenginleştirilmesi ve bilginin kalıcılığı açılarından önemli katkılar sağlayabilir. Konunun sosyolojiyle bağlantısı, toplumda öz- denetime sahip toplumsal aktörlerin nasıl yetiştirilebileceği noktasında kurulabilir. Sosyalleşme süreci, bireyin dünyaya gelişinden itibaren tüm yaşam sürecine yayılan genel bir öğrenme sürecidir. Kişinin gelecekte üstleneceği rollere hazırlanmasını sağlayıcı, beklentiler yönünde bir değişme sürecini ifade eder Bununla birlikte antropoloji alanında ortaya konan kültürleme (*enculturation*) kavramı, konuya farklı bir boyut katmaktadır. Sosyalleşme toplumun beklentileri yönünde değişiklikleri içeren bir süreci ifade ederken: kültürleme olumlu ya da olumsuz tüm öğrenme ve şartlanmaları kapsar. Toplum içinde tüm öğrenmelerin beklentiler yönünde

olamayacağı açıktır. Buradan hareketle kültürler arası karşılaştırmada suç oranı görece düşük toplumsal yapılarda bunun nasıl sağlandığı tartışması, bu konuda önemli bir zemin oluşturacaktır. Örneğin "*Batı toplumlarına göre Japonya'da suçluluk oranları oldukça az, intihar oranı ise yüksektir. Çünkü öz-denetim toplumsal aktörlerin kazanmalarına önem verilen bir değerdir. Yine bireyler eylemlerinin sorumluluğunu öncelikle kendilerinde ararlar. ...Bununla birlikte, Japonya'da da yaşamın 'uzaklardaki cennet' özelliğinde olduğu türünden bir sonuca ulaşmak 'objektiflikten uzaklaşmak' sayılabileceği gibi, doğru da olmaz. Nitekim Japon toplumunda gençlerin gelecekte ilgili düşünceleri gözden geçirildiğinde, ortaya pek olumlu bir tablo çıkmaz. Başbakanlık Gençlik Araştırması (1972) bulgularına göre, toplumun genel görünümünden memnun olmayan gençler % 27,6 ve memnun sayılmayanların oranı % 46,6; memnun %4,0 ve memnun sayılabilenlere %21,9 göre fazla görünmektedir"¹¹. Geniş bir ilgi alanı bulunan hukuk sosyolojisi, dar anlamda, mevzuatın etkinliği, bir başka deyişle kimi hukuk normlarından toplumun eğitim, iş, gelir gibi özellikler açısından farklılaşan üyelerinin ne denli yararlandığı ya da ilgili normlara dayalı hukuki işlemleri başlatamıyorlarsa, bu tür durumların nedenleri gibi konularda veri sağlama işlevini üstlenmiştir. Bilindiği üzere 'adaletin yerine getirilmesinde ivedilik', önemli bir hukuk ilkesidir. Bu bağlamda hukuk sosyologları, yargılama sürecinde zaman kaybına neden*

olan faktörleri belirlemek üzere kimi verileri değerlendirebilirler. Örneklerden hareketle hukuk sosyolojisinin temel misyonlarından biri, yalın olarak, yargılama ve yasama etkinliği süreçlerinde, yargıç ve diğer ilgililere hukukun etkinliğinin artırılması ve yasa koyucuya toplumsal sorunların çözümü yönünde uygun yasalar hazırlamak ve uygun bir hukuk politikası belirlemek konularında gerekli verileri sunmak ve önerilerde bulunmak olarak açıklanabilir. Özcan,¹² *Hukuk Sosyolojisine Giriş* başlıklı kitabının önsözünde, ilgili kitabında hukuk sosyolojisinin önem ve yararını ispatlama yönünde bir çabanın gereksiz bir çaba" olduğu üzerinde durur. Nitekim dayandığı gerekçe, "*toplumsal yaşama eleştirel bakabilme istidadını düşüncesinde koruyabilen hukukçu veya toplumsal sorunlara hukuk devleti içinde çare aramak gerektiğini düşünen her okuyuzarın*" zaten bu önemin farkında olacağı yönündedir. İlke düzleminde, Sayın Özcan'ın görüşüne tamamen katılmakla birlikte; 'somut olay' ölçeğinde tablonun böyle olduğunu ifade etmenin kolay olmadığını belirtmem gerekir. Bilindiği üzere, hukuk sosyolojisinin stratejik önem taşıyan bir misyonu, 'sosyal mühendislik' olarak kavramlaştırılan süreçte, toplumsal problemlerin yasalar öncülüğünde çözümlenme girişimlerinde, hedefe ulaşma yönünde etkili sosyal politikalar oluşturma bağlamında veriler sunmak ve destekleyici sosyal önlem paketleri geliştirmektir. İlgili süreçte, tarihsel birikimin örnek oluşturma açısından önemi açıktır. Bu konuda

Türk Hukuk Devrimi'nin etkili bir biçimde değerlendirilmesi gerekir. İlgili sürecin önemli bir örneği olarak 17. 4. 1940 Tarih ve 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu gösterilebilir. Bilindiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti'nde okuyazar oranının 1940 itibarıyla kadınlar için % 87. 1 ve erkekler için % 63.8 olduğu¹³ bir dönemde, Köy Enstitüleri Projesi'yle, etkinliğini kuruluş amaçlarını doğrultusunda sürdürdüğü kısa sürede gerçek bir aydınlanma hareketi gerçekleştirilmiştir. "Köy Enstitüleri, dünya eğitim tarihine en özgün ve en verimli eğitim projelerinden biri olarak geçen bir denemedir"¹⁴. İlgili projeye Türk eğitim modeli UNESCO tarafından dünyaya örnek gösterilmiştir¹⁵. Yasa dayalı bir uygulama olarak biliniyor olabilirse de genel izlenimimiz genç kuşağın, bu konunun dayandığı eğitim felsefesi, değerleri ve bir sosyal politika olarak stratejik önemi boyutlarında yeterince bilgi sahibi olmadıkları yönündedir.

Eğitim çevresinden kişiler olarak makro ve mikro ölçekte pek çok sorunla ilişkili bir durumun da tanıkları konumundayız. Bu durum, öğrencilerin okuma alışkanlıkları yönündeki eksiklikleridir. Belirtilen eksikliğin sonuçlarından biri de analitik değerlendirme yetisinin geliştirilmesi açısından yaşanmaktadır. Böylelikle ilkelerin içselleştirilmesi, teorisinin yaşam pratiklerine yansıtılabilmesi yeterince mümkün olamamaktadır. Üniversiteye giriş puanının yüksekliği, eğitim gördükleri alanına çok yönlülüğü, mevzuatın kap-

(10) Vasıflı ceza uygulamaları ve cezanın tarihçesi için bkz. Özkan, 2005: 145.

(11) Güvenç'ten aktaran Özkan, 2007: 909.

(12) Özcan, 2001: iii.

(13) D. İ. E., 1993: 13.

(14) Kirby'den aktaran Kongar, 2006: 535.

(15) Ortaş, 2005: 4.

samı ve etkin okumayı gerektirmesi gibi nedenlerle, hukuk fakültesi öğrencilerinin, farklı sosyal bilim dallarından pek çoğunda eğitim görenlere göre daha farklı bir konumda olduğunu belirtmek gerekir. Ancak ilgili fakültelerdeki akademisyen meslektaşlarımızın da genel kamuları bu doğrultudadır. Bir hukuk fakültesinde hocalarının genel hukuk konusunda ders notlarına ulaşmak üzere sitenin ilgili alanına giren öğrencilere yazdığı bu iddia için somut bir 'emsal' oluşturmaktadır. İlgili notta 'öğrencilerin, başka öğrencilerin hazırladıkları ders notlarıyla yetinmemesi gerekliliğine dikkat çekilmekte; öğrenciler, daha çok ve etkin biçimde kitap okumaları gerektiği yönünde bilgilendirilmektedirler. Ancak, okuma ve bilgiyi içselleştirme dolayısıyla bunları uygulamaya yansıtma konusunda öğrencilerin yaşadıkları sıkıntıların örneklerini bulmak zor olmamaktadır.

Ağır ceza ve asliye ceza duruşma gözlemlerimiz, 'Kolokyum' teması bağlamında önemli bazı tespitler içermekte ve farklı gözlemcilerin bulgularıyla da koşutluk göstermektedir¹⁶. 'Müdafi'lerce sunulan 'mazeret dilekçeleri'nin bir kısmının, dış hekimine randevusu olmak; taşınıyor olmak v.b. kişisel ve telâfisi mümkün gerekçelere dayandığı ifade edilebilir. İfade edilen mazeretler, bir ceza davasının usul esaslarıyla bağdaşmamaktadır. Aynı zamanda bu bağlamda 'somut olayda' adaletin mümkün olduğu ölçüde ivedilikle yerine getirilmesi gerektiği yönündeki ilke gözden kaçırılmaktadır. Burada telâfisi mümkün olmak, etkin bir zaman organizasyonu başka bir

zaman gerçekleştirilmesi olası olan durumlar için kullanılmaktadır. Yine bu konudaki bir başka gözlem, genç kuşakta ilgili hukuki dayanaklarla güçlendirilmeden ya da yeterince desteklenmeden savunma yapılabilmesi¹⁷ durumudur. Savunmada stratejik esaslardan biri konuyla ilgili hukuki normu ön plana çıkarmak, ilgili durumda kanıtları ortaya koymak, gerektiğinde bunu yargısal ve bilimsel içtihatlarla desteklemek olsa gerektir. Tüm bunların öz biçimde sunulması ise yargıçlara zaman kazandırmak açısından kritiktir. Tanıkların davetli oldukları duruşmalarda hazır bulunmamaları, yargılanma sürecini uzatan bir başka kritik noktadır. Kuşkusuz Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 44. Maddesi'nin 1. Fıkrası, 'Çağrıyla Uymayan Tanıklar' hakkında bir tedbir hükmüne yer vermektedir. Avukatların davetli konumundayken tanıklara gerekli hatırlatmaları yapmaları ve konunun önemini vurgulamalarının, tabloyu değiştirme konusunda etkili olması beklenebilir. Burada sözü geçenler, kuşkusuz sadece bir boyutla ilgilidir. Konunun bütüncül bir değerlendirilmesi ayrıntılı bir yapısal çözümlemeyi gerektirecektir. Böyle bir çözümlemede ise hukukçu-sosyolog işbirliği tartışılmaz bir öneme sahiptir.

Bu noktada hukuk sosyolojisinin stratejik önemine karşın kısa bir tarihçesinin olduğunu hatırlatmak uygun olacaktır. Bununla birlikte yoğun bir gelişme çizgisi izlediği ifade edilebilir. Ülkemiz özelinde tabloya bakıldığında, hukukun farklı bakış açılarından değerlendirildiği yayınların hızla artmakta olduğu fark edilecektir. Aynı za-

manda, internetten izlenebileceği üzere, Türkiye örneğinde IVR'nin (The International Association for Philosophy of Law) "Hukuk Felsefesi ve Sosyal Felsefe Topluluğu" olarak kuruluş çalışmalarına başlamış olması gibi önemli oluşumların da gerçekleşmekte olduğunu kaydetmek gerekir. Bununla birlikte, 'olması gereken'e ulaşma çabası doğrultusunda yapılabilir pek çok şey vardır. Örneğin Alman Kültür Merkezi ve HFSA tarafından 17-19. 12. 1994 tarihinde düzenlenen iki uluslu "Hukuksal Olgular Araştırması ve Hukuk Devleti" konulu Sempozyum'da acil gerekliliği vurgulanan hukukçu ve sosyologların işbirliği yapabilecekleri bir "Hukuk Olguları Araştırma Merkezi"nin henüz kurulamamış olması düşündürücüdür. Sözü geçen türde merkezlerin kurulması yönünde uğraş veren hocalarımızın burada olması sevindiricidir. Bu konudaki deneyimleri konusunda eminim bize bilgi vermek isteyeceklerdir.

KAYNAKÇA

- CAN, C. (2002 a) *Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi*, Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- CAN, C. (2002 b) *Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar*, Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- DURSUN, H. (1994) "Türk Yargısında Davaların Uzamasının Nedenleri ve Çözüm Önerileri", DPT- Uzmanlık Tezi, Yay. No: DPT: 2348-YSPKGM: 576.
- GÜRKAN, Ü. (1999) *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, Siyasal Kitabevi: Ankara.

(1996) "Açış Konuşmaları", *Hukuksal Olgular Araştırması ve Hukuk Devleti*, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, 3. Kitap, Alkım Yayınevi: İstanbul.

- GÜVENÇ, B. (1974) *İnsan ve Kültür*, 2.b., Remzi Kitabevi: İstanbul.
- KONGAR, E. (2006) 21. *Yüzyılda Türkiye- 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, 37. b., Remzi Kitabevi: İstanbul.
- KUÇURADİ, İ. (1994) "Adalet Kavramı", *Adalet Kavramı*, (Ed. A. Güriz), Türkiye Felsefe Kurumu: Ankara.
- MOL, G. (2004) *Türk Hukuk Tarihi Sürecinde Yargıtay*, Yargıtay Yayınları: Ankara.
- ORTAŞ, İ. (2005) "Ülkemizin Kaçtırdığı En Büyük Eğitim Projesi: Köy Enstitüleri", *PİVOLKA*, c. 4(17).
- ÖZCAN, M. T. (2001) *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, Donkişot Yayınları: Ankara.
- ÖZKAN, Ş. (2007) "Etnografi", *Felsefe Ansiklopedisi*, (Ed. A. Cevizci), Ehabıl Yayıncılık: Ankara.
- —(2007) "Geçmişten Günümüze Hukukun Farklı Görünümleri", *Eski Avrasya-Arkeoloji ve Tarih Dergisi*, s.001, Tuna Matbaacılık: Aydın.
- —(2005) "Ceza", *Felsefe Ansiklopedisi*, (Ed. A. Cevizci), Babil Yayıncılık: Ankara.
- STREMPPEL, D. (1996) "Federal Almanya'da Yargıtayın Yapısal Analizi Çerçevesinde Yapılan Araştırmalar Örneğinde Görgül Hukuk Araştırmasının Hukuk Devletindeki Hukuk Politikası ve Hukuk Dogmatik Açısından Önemi", *Hukuksal Olgular Araştırması ve Hukuk Devleti*, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, 3. Kitap, Alkım Yayınevi: İstanbul.

(16) Dursun, 1994: 84; Mol, 2004: 242.

(17) Gözlemin gerçekleştirildiği bir mahkemede haitalık işgücü yükü 150 dosyadır.